

تحلیلی انتقادی بر رویکرد هشام جعیت در سیره نگاری نبوی

ارائه کنندگان :

دکتر سید مهدی ساداتی نژاد استادیار دانشگاه تهران
مجید منهای دانشجوی دکترای تاریخ اسلام دانشگاه مذاهب اسلامی

▶ «هشام جعيط» متفکر و مورخ
تونسی است.

▶ در ششم دسامبر ۱۹۳۵ م در
تونس چشم به جهان گشود. در
مدرسه صادقیه تحصیل کرد.
در سال ۱۹۶۲ در رشته تاریخ
فارغ التحصیل شد. او در رشته
تاریخ اسلام متخصص شد و
شروع به نشر افکارش در
کشورهای مختلف عربی و
اروپائی نمود. در سال ۱۹۸۱
موفق به اخذ دکترا در رشته
تاریخ اسلام از دانشگاه پاریس
شد. او اکنون استاد دانشگاه
تونس و استاد دانشگاه
بارکلای کالیفورنیا است.

برخی از آثار هشام جعيط

- ▶ کتاب الشخصية العربيه الاسلاميه و المصير العربی با رویکرد هویت اسلامی و مطالعات فرهنگی
- ▶ کتاب الكوفه: نشأه المدینة العربیة الاسلامیة؛ و کتاب تاسیس الغرب الاسلامی با رویکرد جغرافیای تاریخی سرزمینهای اسلامی
- ▶ کتاب الفتنه: جدلیه الدین و السیاسه فی الاسلام المبكر با رویکرد جامعه شناسی تاریخی
- ▶ مجموعه سه جلدی در زمینه سیره - نگاری نبوی
- ▶ جلد اول «الوحي و القرآن و النبوه»
- ▶ جلد دوم «تاریخیه الدعوه المحمديه فی مکه»
- ▶ جلد سوم «مسیره محمد فی المدینه و انتصار الاسلام» در بین سال - های ۱۹۹۹ تا ۲۰۱۵ چاپ گردید.

مباحث مهم ارائه شده در جلد اول «الوحي و القرآن و النبوه»

▶ دارای هشت فصل است و مباحث زیر مطرح گردیده است

▶ قرآن به مثابه یک کتاب مقدس

▶ رويا و وحی

▶ داستان غار حراء

▶ خدا و جبرئیل و نبوت و جنون

مباحث مهم ارائه شده در جلد دوم «تاریخیه الدعوه المحمديه في مکه»

▶ جلد دوم شامل دو بخش است:

- ▶ بخش اول، ریشه های اسلام که به چهار فصل تقسیم می شود: (بررسی منابع اساسی سیره نگاری نبوی)، انسان شناسی تاریخی، پیدایش و رشد و شکوفایی مکه
- ▶ بخش دوم با عنوان «پیدایش اسلام» شامل پنج فصل است: تاثیر مسیحیت، تحلیل تاریخی قرآن مدنی، تحلیل انتقادی سیر، انساب و تواریخ، مومنون و کافران، هجرت به مدینه یا اخراج از مکه

مباحث مهم ارائه شده در جلد سوم «مسیره محمد فی المدینه و انتصار الاسلام»

▶ جلد سوم در چهار بخش نوشته است و شامل مباحث مختلفی
است؛ از جمله:

- ▶ پذیرش و استقبال از پیامبر (ص) در مدینه
- ▶ درگیری با قریش، جنگ های احد تا خندق، جنگ احزاب
- ▶ پیروزی اسلام و انتشار اسلام در غرب شبه جزیره
- ▶ صلح حدیبیه
- ▶ خیبر و از بین بردن اقتدار یهودیان و اخراج آنها از حجاز
- ▶ فتح مکه و چالش های اسلامی سازی شبه جزیره

ویژگی سیره نگاری جمعیت نسبت به بقیه سیره نگاران

- ▶ ۱- نگارش تاریخ بسبک تحلیلی و تفهیمی، بدان معنا که باید به قلب روش های ذهنی و عقلی عصری رسوخ کنیم، تا به فهم چگونگی اندیشه ورزی صاحبان آن دست یابیم
- ▶ ۲- جمعیت از بیان صرف اخبار و رویدادهای تاریخ اسلام اجتناب می کند و به ریشه یابی و علت سنجی هر حادثه می پردازد
- ▶ ۳- وی بیشتر به بررسی تاریخی منابع و مآخذ بر اساس رویکردهای علمی غربی؛ و رویکرد شرق شناسان پرداخته است
- ▶ ۴- وی با استفاده از روش های شناخته شده در علم تاریخ معاصر همچون، تاریخ سیاسی، تاریخ اقتصادی، اجتماعی، تاریخ عقلیات، تاریخ اندیشه ها رویکردی جدید ارائه نموده است

نمونه ای از مباحث جعیط

- ▶ به گفته جعیط، تدوین سیره نبوی صدسال پس از نزول قرآن و دعوت نبوی است؛ از این رو، وثاقت مورخان آن به دلیل این فاصله گسترده از بین می رود.
- ▶ رویکرد جعیط تاریخمندی، توجه به مبانی فلسفی و انسان شناسی و پدیدار شناسانه به وقایع تاریخی اسلام است
- ▶ وی اعتقاد به تاثیر گذاری مسیحیت و محیط بر پیامبر (ص) دارد
- ▶ تحلیل تاریخی قرآن مکی، تحلیل انتقادی نسبت به، انساب و تواریخ موجود و مساله هجرت
- ▶ بررسی تاریخی نسبت به اوس و خزرج و چالشها و درگیریهای آنان و پایان این درگیریها با حضور و اقدامات پیامبر (ص)
- ▶ واژه شناسی کلمه «امت»، نزاع و درگیری های پیامبر (ص) با قریش و گسترش اسلام به غرب شبه جزیره عرب و سرانجام فتح مکه

نقدهای سیره نگاری جمعیت

- ▶ ۱. بازخوانی سیره نبوی و گزاره های وحیانی با استفاده از اصطلاحات و مفاهیم علوم انسانی، میراث دینی سایر ادیان، رد روایت های سیره نگاران متقدم و تفسیر هرمنوتیکی آیات مرتبط با سیره نبوی، خوانش جمعیت را انباشته از تناقضات و تحلیل های التقاطی کرده است
- ▶ ۲. اگرچه یکی از روش های اصلی جمعیت بررسی تطبیقی مسائل ادیان مختلف بود و کتاب خویش را بر پایه این روش به پیش برده؛ اما می توان گفت این امر باعث پراکندگی و کم شدن مباحث مربوط به سیره نبوی (ص) در اثر او گردیده است
- ▶ ۳. سیره نگاری نبوی جمعیت پیاده سازی آراء شرق شناسان در سیره نبوی است؛ می توان گفت در مباحث جلد اول به ویژه وحی و جبرئیل کاملا نسخه برداری از تاریخ قرآن نولدکه نموده است.

نوآوری های مورد نقد جعیط

► معتقد است که نام واقعی پیامبر (ص) پیش از بعثت «قثم» (" قُثْمُ " بضم القاف و فتح الثاء) است. وی معتقد است که نام «محمد» صرفاً تسمیه ایشان است و نام واقعی همان قثم است؛ زیرا پدرشان را «ابا قثم» می خواندند

► جعیط معتقد است نام پدر پیامبر (ص) «عبدالله» نبوده و خود ایشان پس از بعثت این نام اسلامی را برای پدرشان برگزیده اند

► جعیط درباره سال ولادت پیامبر (ص) می گوید، که پیش از سال ۵۸۰ م و یا پس از آن دنیا آمده است؛ زیرا براساس کتیبه -ها، حمله ابرهه در سال ۵۴۷ م صورت گرفته و علاوه بر این اگر اسنادد پایروس یا قرطاسی صحت داشته باشند، بعثت در سال ۶۱۰ م و هجرت به مدینه در سال ۶۲۲ م می -باشد.

بنابراین بعثت پیامبر (ص) در چهل سالگی صحت ندارد؛ زیرا براساس کتیبه ها این امر صحت ندارد (جعیط، ۲۰۰۷: ۲/۱۴۳)

▶ از دیدگاه جمعیت، هجرت بعنوان یک رخداد مهم در گاه شماری تاریخ اسلام در واقع اخراج بوده است وی معتقد است باتوجه با آیات مدنی پیرامون هجرت، پیامبر(ص) با تهدید و ارباب از مکه اخراج شده است و این برخلاف خوانش های مورخان مسلمان است.

- ▶ جمعیت برای این نظر به آیات زیر اشاره می کند:
- ▶ سوره آل عمران ایه ۱۹۵) فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي
- ▶ سوره حشر ایه ۸) لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ) مفهوم هجرت مقرون به مفهوم اخراج است

- ▶ معتقدند که واژگان قرآن ریشه های سریانی دارد و پیامبر بدلیل سفرهایی که بشام داشته متاثر از مسیحیت و یهودیت بوده است
- ▶ وی همانند دیگر نواندیشان، وحی را رویای صادق می داند. (جعیط، ۱۹۹۹: ۱/۱۸)
- ▶ جعیط داستان غار حراء و محل نزول وحی را رد می کند و روایات تاریخی سیره نگارانی چون ابن سعد و ابن اسحاق درباره آن را غیر عقلی می داند. (جعیط، ۱۹۹۹: ۱/۳۵)
- ▶ وی معتقد است امی بودن یک ویژگی منفی برای پیامبر (ص) است؛ اما دیگران برای ایجاد اعتبار و ارزش برای ایشان و معجزه جلوه دادن قرآن واژه امی را استعمال می کنند.

▶ داستان غرانیق را هر چند به نقل از تاریخ طبری و طبقات ابن سعد بیان می کند ولی منبع اصلی اودر داستان غرانیق بر اساس خوانش ، تاریخ قرآن نولدکه است. هر چند وی معتقدست کلمات این داستان رکیک و قطعا جزء قرآن نیست. ولی روش وی برای نقد این افسانه کامل و دقیق نیست(جعیط، ۱۹۹۹: ۱/۷۶)

► یکی از نکات جالب توجه در سیره نگاری
نبوی جعیط، تاثیر گذاری نگرش یهودی شرق
شناسان پیرو این دین است و در راستای
تبرئه و مظلوم جلوه دادن آنها حتی عملکرد
پیامبر (ص) را به دلیل اخراج یهودیان از
مدینه به دلیل خیانت و تعدی، رد می
کند. (جعیط، ۲۰۱۵: ۳ / ۱۱۳-۱۱۵ و ۱۳۲-۱۳۵)

مفهوم تاریخمندی از نظر جعیط و نومعترلیان

- ▶ احکام فقهی دارای شرایط تاریخمندی است که به مرور زمان و با زوال شرایط، احکام نیز از بین می‌روند
- ▶ همچنین داستان های پیامبران و گذشتگان، مطابق با روند آگاهی موجود بوده به همین ترتیب، اخبار غیب، فراتر از امری مجازی و استعاره ای، نیست.
- ▶ نماز یک عمل جسمی است که برای اعمال عبادی در آن دوران مناسب بود
- ▶ قرآن یک گفتمان شفاهی از سوی پیامبر (ص) است که به مدت بیست سال و در شرایط متغیر و مختلف بیان شده است و گروهی از مردم با نام صحابه و حتی کسانی که به ایشان اعتقاد نداشتند، از ایشان استماع کردند. این گفتمان شفاهی دارای روح، نشاط، قدرت و تاثیر خود است و پس از رحلت پیامبر (ص) و تدوین قرآن در قالب مصحف و عزیمت نسل اول، این کنشگری تضعیف گردید آنچه لازم است تلاش برای بازگشت به آن حالت ذهنی است که سعی در برقراری ارتباط با امر مطلق دارد. اصلی‌ترین مانع آن، این است که گفتمان پس از تدوین، قدرت معنوی خود را از دست داده است.

▶ قرآن کریم در زمان مشخصی به زبان عربی نازل شده است و از آنجایی که زبان یک رهیافت بشری ناشی از سازگاری و تعامل محیط و فرهنگ انسان به وجود آمده، بنابراین برای هر زمان و مکان معتبر است. این همان معادله‌ای است که باید مورد تحقیق و پاسخ‌گویی قرار گیرد؛ یعنی نزول قرآن در یک فرهنگ و محیط خاص و اعتبار آن برای هر زمان و مکان

نتیجه گیری

- ▶ هشام حعیط پیشتاز مورخان معاصر عرب به شمار می رود، که با بهره گیری از منابع میراث گذشته و رویکردهای آکادمیک جدید توانسته استاد مسلم در میدان مطالعات انتقادی تاریخی گردد.
- ▶ در سیره نگاری خود بر فیلولوژی و علوم تابعه تاریخ همچون کتبیه ها، پول و اشیاء قیمتی، سند و... تأکید دارد
- ▶ در سیره نگاری خود مسائل را با روش تاریخمندی تحلیل و با نگاه پدیدارشناسانه وقایع تاریخی را بررسی نموده است
- ▶ وی موثق ترین منبع معاصر در زمینه بررسی تحلیلی انتقادی عقلانی سیره نبوی را قرآن کریم می داند هر چند در موارد زیادی تفسیر به رای می کند
- ▶ با بررسی آثار وی در حوزه تاریخ نگاری کاملاً مشخص می گردد که وی متأثر از شرقشناسان و سبک مورخان غربی تاریخ اسلام را تحلیل نموده است

برخی از منابع

- ▶ جعيط، هشام (١٩٩١)، الفتنه جدليه الدين و السياسه في الاسلام المبكر، بيروت: دارالطليعه.
- ▶ جعيط، هشام (١٩٩٩)، في السيره النبويه (الوحي و القرآن و النبوه)، جلد ١، بيروت: دارالطليعه.
- ▶ جعيط، هشام (٢٠٠٧)، في السيره النبويه (تاريخه الدعوه المحمديه في مكه)، جلد ٢، بيروت: دارالطليعه.
- ▶ جعيط، هشام (٢٠١٥)، في السيره النبويه (مسيره محمد في المدينه و انتصار الاسلام)، جلد ٣، بيروت: دارالطليعه.
- ▶ خالد كبير علال (٢٠٠٨)، اباطيل و خرافات حول القرآن الكريم و النبي (ص) – دحض اباطيل عابد الجابري و خرافات هشام جعيط حول القرآن و النبي، الجزائر: دارالمحتسب.
- ▶ بلقزيز، عبدالاله (٢٠١١)، التاريخ و التقدم؛ دراسات في اعمال هشام جعيط: ندوه فكريه، بيروت: مركز دراسات الوحده العربيه
- ▶ سلوى بالحاج صالح العايب (١٩٩٩)، دثريني ... يا خديجه: دراسه تحليليه لشخصيه خديجه بنت خويلد، تقديم هشام جعيط، بيروت، دارالطليعه.
- ▶ المصنف بن عبدالجليل (٢٠٠٠)، ملاحظات في الوحي و القرآن و النبوه، حوليات الجامعه التونسيه، ع ٤٤.